

Euskal literaturaren hiru emakumezko pertsonaia: Elsa Scheelen, Gisèle eta Antxonen ama

KARLOS CID ABASOLO

Hitzaurrea

Azken urteotako euskal literatura izugarri garatu da, teknika aldetik zein gai aldetik, kanpotik hainbat elementu berri bereganatuz. Ordua mundu bizi nahi horrek atzerriko literatura garaikideetatik hurbilagotu du aurreko euskal literaturatik baino, zeinetik batez ere hizkuntz aparatua mailagatu baitu (ez da ahaztu behar egungo idazle asko euskal filologia ikasitakoak direla) ideologia eta gaien kaltetan. Beraz, baliteke euskal literaturaren historia bi garaitan banatzea: bata, idazleek, euskal tradizioaren hala nola erlijioaren pisupean idazten zutenekoa. Bestea, euskal narraitiba berriarena.

Aspaldiko euskal literatura ohiturista baserritar eta nekazal edota itsas bizimoduan zegoen

oinarriturik, euskara batik-bat arrantzale eta baserritarren hizkuntza baitzen. Gaur egungoa, ordea, eta salbuespenak salbuespen (*Hamaseigarrean aidadez*, kasu), hirian kokatzen da gehienbat, hiriak dakartzen ondorio eta egoera berrien leiho bihurtu delarik. Hori dela eta, literatura hiritar honen egoera berrietan pertsonaia berriak sortzen dira. Akabo baserritarra, egun osoa goldean eta aitzurrean ematen aritutakoa. Akabo nekazaritza eta abelzantzarekiko lotura. Akabo gizakiaren eta naturaren arteko harreman zuzena. Hiria dugu nagusi, azken urteotako libururik gehientsuetan behintzat.

Txomin Agirrerren Joanes eta Txillardegiren Pierrerren artean, beraz, alde itzela dago, garai eta

gizarte ezberdinetakoak baitira. Herrikideak ez izateak, ordea, ez du horretan hainbesteko axolarik. Baina aldaketa hau gizonezkoengan ezezik emakumezko pertsonaiengan ere gertatu da. Ikus dezagun, adibide gisa, nola deskribatzen duen Agirrek *Garoaren* Ana Josepa:

"Ta guazen orain Ana Josepagan. Bere bizikoa, nion, ibiltzen zala lan andi egunetan. Goizeko irurak baño len asten zan deadarka, otoizka ta aginduka, gauza bat bestearen gañean esaten ta egiten zuala, aora edo burura zetorkion bezela (...) Ta orrela beti, itz, arren ta zeregiñetan beñere aspertu gabe. Irurogetasei urte bazeuzkan ta etzuten soroetara eramaten, baño bazuan zeri ekin etxe barruan. Berak egiten zituan oiak, berak txukundu etxea, berak beiak jetxi, berak gosaria gertatu. Ana Joseparen ustez, arrek bezelako baratzurizuku gozorik egiteko emakumerik etzan oraindik sortu. Ezta sortuko ere. Ta ore a berak bezela nork egin? Taloak zeñek erre? Esnetarako artoa, me me, zeñek ebaki? (...) Baña biotz ederraren jabea zan gure etxeokandre zarra, garbia, beartsuentzat oso emankorra, etxeokentzat eutsia, batzuetan eutsegia"¹

(1) Tx. Agirre. *Garoa*, A.F.A., Oñati, 1966, 38-39.

Etxekoekin eutsitzat jotzen du, bai, Agirrek Ana Josepa. Baina nola uler liteke emakume bertutetsu hau eutsia izatea? Agirrek berehala konpontzen du balizko kontraesana, hurrengo lerroetan zekenkeria hori eskuzabaltasun bihurtuz eta emakume honen erretratuaren eredugarritasuna, hautsi beharrean, indarragotuz:

"— Erosi beit, amona. Zazpikiñeko mutillak berri berria dauka ta nik zar zarra. Erosiko aldit?"

— Ez, ez, eztiat erosiko: alperrik abil.

Baña erosten zion bai. Ez erosi bear, alajaña, bere iloba bakar-rari!

Ta nork esango zukean, etxeokentzat onelakoa izanda, agertzen ziran beartsu guztiai ematen ziena baño geiago eman naian zebillela beti? Bazekiten ondo inguruetakoa eska-leak. Amaika eskaleri eskupekoa emanda gaiñera bete zien urdalla Ana Josepak Zabaletakoa sukaldetan, ta baita lo ederra eragin ere aldameneko guk ezagutzen degun sapai artan!"²

Kontutan har dezagun mende honetako azken hamarkadak arte euskal literaturarik gehiena klerikala izan zela, eta ia osorik gizonek egin. Bi ezaugarriok bete-betean

(2) Idem, 41. orr.

baldintzatu zuten emakumezko pertsonaien kontzepzioa: alde batetik emakume bertutetsua genuen, eta bestetik emakume bekataria. Manikeismo hau Agirreren beste eleberri batean nagusitzen da: *Kresalako Mañasi* ontasunaren ispilua da, eta beti marmarrean dabilen Tramana, gaizkiaren ordezkaria.

Garoako Ana Josepak eta *Kresalako Mañasi* ez dute ezertan ere zerikusirik abortatu nahi duen Gisèlerekin edota mundu zentzugabe batean galdutako Elsa zentzugabearekin. Bizimodu berriek literatur pertsonaia berriak ekarri dizkigute, ohiko arketipoak bazterturik. Gaur egungo literaturaren kontakizunetan lehen aldiz ematen dio aurpegi emakumeak mendetako menpekotasunari. Lehen aldiz ere, protagonismo narratiboa lortzen du.

Emakumearen gaia irizpide berriekin ukitzen duten liburuetatik hiru hartuko ditugu oinarritzat (*Egunero hasten delako*, *Zergatik*, *panpox*, eta *Elsa Scheelen*, alegia), hiruren arteko paralelismoak aurkitu nahi dituen lantxo honetan. Jakina da beste hainbeste liburutako emakumeek ere lortzen dutela aipatu protagonismoa (A. Lertxundiren *Hamaseigarrenean aidanez*-eko Matzelinak, B. Atxagaren *Zeru horiek*-eko Inesek eta abarrek), eta hemen esango direnak agian emakumeoi ere egoki lekizkiekeela,

baina artikulu honen helburua nahikoa apala da: azterketa xume eta mugatu bat egitea beste asmorik ez darabilgu. Paralelismo ugari aurkituz gero, hurrengo galderari erantzun beharko dion azterketa sakonago baten premian izango gara: baliteke Elsa, Gisèle eta Antxonon amaren arteko kidetasunak beste liburu batzuetan ere agertzea? Ba ote dago, euskal narratiba berrian, eta zentzu zabal batean bederen, emakumezko pertsonaia arketipiko bati buruz hitz egiterik?

Emakumea, eleberri egituran pertsonaia

Lehen esan bezala, Gisèle, Elsa eta Antxonon amaren kasuetara mugatuko gara, azterketa zehatzagoa egin beharraren egin beharrez. Hirurek, pertsonaia baten papera betetzen duten heinean, elkarren arteko ezaugarri hau erakusten dute: hirurak ditugu ekintza baten jasale, eragile-papera beti ere gizonak betetzen dutelarik. Hortaz, ikuspuntu horretatik begiratuta, ez dago agian alde handirik hiru emakumeon eta Agirreren artean.

Bestalde, hemen aztertuko diren hiru liburuetan honako konstantea dugu: narrazioaren hasierako oreka hausten duena gizona da. Horixe bera saiaturik gara frogatzen, liburuak banan banan aztertuz:

A/ Antxonen amak bi garaitan du banaturik bizitza: alde batetik, *Txemak alde egin* aurrekoa, eta bestetik *Txemak alde egin* ostekoa. Beraz, istorio horren aktante nagusia Txema dugu, berak egiten baitu alde, bera baita narrazioan deskribatzen zaigun egoera berriaren eragilea.

Antxonen ama, senarrarekin bizi zen denboran, horren menpean zegoen, banantzeaz geroztik bururatzen zaizkion hausnarketak lekuko. Izan ere, gogoeta hauetan behin eta berriz errepikatzen dira esaldi obsesibo berberak: *Txemak alde eginez gero, Txemarik gabeko igande batean, ez naiz bizirik ailegatuko Txemarik gabeko beste negu baten muturrera*. Denboraren lehengo eta oinarrizko ezaugarria, beraz, Txemarik eza, Txemak alde egin izana da. Baina denborarena ezezik, emakumearena ere, zeren *errebindikatzten baina ez bizitzen ikasi duen Txemarik gabeko ama* bihurtu baita Antxonen ama.

Hortaz, lehen Txemarekin bizi zen emakumea, elkarrengandik banandu ondoren, Txemarik gabeko emakume besterik ez da. Gizona dugu orduan ere haren ardatza. Gizonak alde egin soilak bultzatzen du emakumea ekintzetara: lanean aritzera, etxeko nagusia izatera, bi bizitzen arduradun bakar bila-

katzera (berea eta semearena). *Txemak alde eginez gero*, orduan bai hasten dela honen andrea aktantea izaten, senarrarekiko oroitzapenei lotuta bada-go ere; orduan bai konturatzen dela *ez dela kartoizkoa*. Derri-gortu zaion bizimodu berriak, latza izanik ere, nolabaiteko kontzientzia eta independentzia dakarkio, ez independentzia nahia (gizona gabe bizitzea ez baitu batere gogoko), sufritu beharreko independentzia baidzik. Bere kasa ibili beharrean dago, haurra zaindu, etxea mantendu, etab. Narrazioan zehar, gogoz kontrako aktante bihurtu zaigu ama: Txemari buruzko gogoetek asaldaturik, ez du inola ere independentzia berria maite. Txema noiz itzuliko zain ematen ditu ordurik gehienak. Txema noizbait bueltatuko delako itxaropenari eusten dio.

“Txema bueltatuko balitz...”

“Ez naiz bizirik ailegatuko Txemarik gabeko beste negu baten muturrera, hotzak erreko nau, panpox, ez naiz osorik ailegatuko”

Hala ere, denboraren poderioz edota beharraren beharrez, senarrarengandik semearengana pasa da emakumearen grina: emakumea ohitu egiten ari da bizimodua bere kontura ateratzen. Txemarekiko gogoetak gero eta urrunagoak gertatzen zaizkio,

bere esfortzu guztia haurraren heziketan ezartzen duelarik.

“Txema, gizonik gabe bizitzen ohitzen ari naizen eran, zure usua ahaztu zaidan eran, maitasunaren aurrean besoak nola zabaldu ere ahaztu egiten ari zait. Zu zara, panpox, nere munduko lagunik haundiena”

Bere seme Antxon, *garai-leen kastako kide bat, loa beste norbaiti lapurtu gabe egiten ez dakitenetako bat* izanik ere, *lehenengo gizon korazagabea* izango dela espero du amak. Beraz, nahiz eta A. Urretavizkaik HABE aldizkariko 32. zenbakian agertutako elkarrizketa batean “*gizonezkoen sentipenak nola-koak diren adierazten ez naiz auzartzen*” esan,³ *Zergatik, panpox* liburuan haien ezaugarri nagusietako bat ematen digu: gizonak korazadunak omen dira, hau da, beren barruko sentimenduak bistaratzearen beldur izan ohi dira. Ezin da esan, ezta hurrik eman ere, Antxonon ama feminista denik, baina bai, ordea, semea askatu nahi duela edozein gizon lotzen duten aurriritziez eta nor-tasuna estali beharraz. Hala ere, sufritu behar du gizarte pisua, hau da, inguruko esamesak, zurrumurrak, eta gizonaren

ezinbestekotasuna aldarrikatzen duten aholkuak.

“Antxonon onerako, eta zuri gogor egiten bazaizu ere, pentsatu ezin baduzu ere, beste gizon bat bilatu behar zenuke, hori bai, Antxonon onerako”

Semea, beraz, beste gizon batekiko harremanen justifikatzaile dugu. Gizaki baten onerako (semearen onerako) beste gizon bat bilatu beharko emakumeak, nahiz eta maite ez izan. Baldintza bakartzat Antxonentzako aita egokia izatea izango duen gizona gomendatzen dio gizarteak. Baina Antxonon amak, haurraz ez beste inortaz arduratutik, ez du ametitzen gizarteak eskaintzen-derrigortzen dion irtenbidea. Nahikotzat jotzen du bere burua zoriontasun-emaile bakarra zaion semea aurrera ateratzeko.

“Egia bakarra zure aurpegiaren atsegina eta bakea da, gerritik gora, lepotik burura, ez dut inoren beharrik zure loa zaintzeko”

B/ Elsa ez da, lehengo batean bederen, gertatutakoaren eragilea, jasalea baizik. Zenbait gizonen (bere senar Luc, Vander Broeck eta Antoneren) jokabideaz oharturik erabakitzen du aurrerantzean erakutsiko duen gizonekiko jarrera.

(3) “A. Urretavizcaya: *arraren rola jarri behar da auzitan*”. Habe, 32zka.

"Aurrerakoan kontutan hartuko zuen gertatutakoa: hau izan zan gau hartako erabaki po-zointsua. Handik aurrera kontuzago jokatu zuen. Senarra-rengandik berezi dan emazte ederra, emagaldutzat, edo kaskarintzat bederen, hartua da eskuarki (...). Gizonetan arra ikusiko zuen aurrenik: (...) hitzetan ez zuen deusik ere sinistukó. (...) «Gizonekin kupida-rik ez, eta mespretxua gidari. Eta haiek urrunago eta hobe», idatzi zuen"

Erabaki irmo hau, zeren on-dorio da? Geroxeago azaltzen zaigu argi eta garbi:

"Bi aldiz maitatu dut nik bihotzez; eta bietan izan naiz iraindua, mespretxatua, ahaztua"

Beraz, emakume arbuia-tu baten prozesu narratiboan (le-henengo hamabi kapituluetan zehar, hain zuzen) ondorioz-tatzen direnak emakumeak be-rak, Elsak berak, aitortzen ditu bere hitzez. Hamairugarren kapi-tulua ere oso baliagarri zaigu au-rre-narrazioaren xehetasun inter-resgarri franko ematen digu-eta: Elsa ezkontzera bultzatu zuten arrazoiak, Elsak Lucengandik es-pero zituenak, etab.

"haur asko izan, (...) soiñeko ederrak jantzi"

"Luc nere gorputzaz maitemin-du zan bezelatsu, eta ez nitzaz;

ni neu ere, Luc'en bidez lortuko nuen bizimoduaz maitemindu nintzan, eta ez Luc'ez"

Alabaina Luc Elsaren gor-putzaz asetzen deneantxe has-ten da Elsa Luc berreskuratu nahian. Baina ordurako beran-duegi izan.

"maitekorrago ni agertu, eta bera zakarrago"

Eleberri honetako gizonik gehienen zakarkeria hau egine-tan ezezik, esanetan ere ager-tzen da, Vanhammeren aitorme-na lekuko.

"Horrelakoxeak maite ditut nik emakumeak: eskuragaitzak"

Van der Broecken jokabidea ere argigarri zaigu. Larrutada besterik ez du bilatzen Elsaren-gan. Hamargarren kapitulu-an xalo-xalo dabilen bitartean Elsa-ren atzetik, gero, bere helburua beterik, alde egiten du betiko, El-sari tutik ere esan gabe.

Aititik, ondoko hausnarketa egiten du Elsak emakumeez:

"Bertutea galdu nahiago dugu milla aldiz, desiratuak ez izanik gorde baiño"

Pierre azaltzen denerako, El-sak gizonez duen iritzia osatuegi dago haren maitasun agerpene-tan alde onik ikusteko. Maitasu-

nak ez du hemen konponbiderik. Elsak, gizonak eskaintzen dioten maitasunaren atzean sexu grina besterik ez du ikusten. Eta gizon batek, Pierrek alegia, osorik maiteminduta ematen duenean, Elsa ez dago ordurako gizonen amodioan sinesteko moduan.

Baina maitasunarekin (eta maitasun ezarekin) batera, beste ezaugarri batek osatzen du Elsaren nortasuna, batez ere gizonekiko harremanei uko egiten dietetik bertatik: bakardadea.

“Orain, benetan, ziñez, bakardadearen leize hondoraiño amildu naizela esan dezaket”

Halaxe da, izan ere. Aurretantzean, gurasoengan bakarrik bilatuko du babesa, gizonekoengandik gorde dezakeen babesa. Inor gutxirekin sartuko da harremanetan. Ikusten denez, Elsari kaltea besterik ez dakarkio bakardadearekin batera dator kion independentziak. Ilundu egingo da Elsaren izaera zentzurik gabeko bizitza bakartian. Pierre, apezgoari utzi nahi dioten problematika dela bide, protagonismoa kenduko dio poliki-poliki Elsari. Pierre azaldu eta berehala, honako funtzio hau beteko du Elsak: Pierreraren ekintzen eragile pasiboarena. Izan ere, Elsarenaganako maitasunak sakondu egingo du Pierreraren sekularizazio nahia. Elsaren ukoak bultzatu egingo du Pierre pute-

txera, zoritxarreko izango zaion irtenbidera.

D/ Gisèle ere ekintza baten jasale dugu nolabait. Ekintza nagusia larrua jotzea dela pentsa liteke, Gisèleren bizitza guztiz aldatzen duelako: ikasle denboran bere asmo bakarra ikastea bazen ere, Mauriceekin oheratu, hezur berritan geratu, eta sabelean daramanaz bere burua nola askatu gertatzen zaio obsesio bultzatzaile bakar. Egia da larrua jotzearen erantzulea bera ere bada, eta Mauricek ez duela horretara behartu. Baina baliteke bata bestea baino “erantzuleagoa” izatea: Maurice, holakoetan ohitua eta neskazale amorratua; Gisèle, berriz, herabeti eta mutilekin gutxitan ibilitakoa, Jean Louisek haren zuhurgabezia gaitzesten dionean ikusten denez.

“Nik ez nekien deusere, beste mundu batetan nengoen, ezin-ingo duzu konprenitu sekulan”

Jean Louisek hitzetan aurki daiteke kontrastea.

“Badakit ez dela oso erromantikoa baina ez zait inoiz ere “Syn-Ager” kaja bat nirekin eramatea ahaztu planen bat izan dudanean. Hori da Maurice-ri barkatzen ez diodana, duen esperientzia jakinik”

Gisèlek pasarte batean emakumeen eta gizonen arteko ezberdintasunak nabarmentzen ditu, batez ere maitasun arazoari dagokionez. Bere ustez, gizontasunean eta ematasunean funtsatzen da norberak maitasunaren aurrean mantentzen duen jarrerara.

“Zer ote da maitasuna? Betidanik itxaron izan dut, emakume guztiek bezala. Zuek ez duzue gehienetan konprenitzen (...) Zuek neska baten maitasuna lortzean gerla txiki bat irabazten duzue”

Baina Gisèle ez da gizonezkoei ardura leporatzen dietenetakoa, eta Mauricerekin erantzunbeharra erdibitu beharrean, bere buruari oso-osorik ematea nahiago du, naturak eragindako sexu bidegabea onartuko baiduen.

“Nire iritziz bat ondatzea ere askotxo da, beste inor bultzatu gabe. (...) Natura, zuek farre egiten duzue baina, ez da emakumearen alde jarri. Emakumeek ezin dugu ihes egin, baina gizona salba daiteke. Ni kasu horretan banengo, gizonari salbatzeko eskatuko nioke”

Gisèleren ustetan, beraz, alferrik da naturaren legeei kontra egitea. Eta aise justifikatzen dio gizonari emakumearen haurdunaldian bere erantzunkizuna ez

betetzea. Horregatik, dena dela beti ere bere buruaren jabe den Gisèle honek onartzen du bere egoera, bakarka konpondu nahi duen egoera, eta Miller sendagileak aita nor den galdetzen diotenean, *berdin da, ez du inportantziarik* erantzuten du.

Zeintzuk dira gizarteak uzten dizkion atekak? Gutxi benetan, Fontanaz sendagileak esanak: lan egin edo ezkondu. Gisèlek, egoera lastu nahirik edo, beste irtenbide bat gaineratzen du.

“Haurraren legalismoagatik putza legal bat bihur ninteekean”

Baina hiruretatik bat ere ez du gogoko:

“Nik nahi dudana haurra ez izatea da”

“Klasean egon nahi luke lehenagoko gorputzarekin”

Hona hemen, bada, Antxonen amaren eta Gisèleren paretotasuna: gizarte konbentzioen arabera, haurraren onerako beren buruari uko egin eta bizimodu nonbaitetik atera behar horretan jarri beharko lituzkete ahalegin guztiak. Baina ez bata ez besteak ez dute konbentziok agindutakoa onartzen: Antxonon amak ez du berriro ezkontzeko asmorik. Ezta Gisèlek ama izatekorik ere.

Azken finean, gizarteak ukatzen duen irtenbide legez kanpokoak, abortatzeak alegia, berriz aldatuko du Gisèleren bizitza.

"Dena berria iruditzen zaio, berria eta ederragoa"

"Gisèle aurrera doa, bizitza bat hasteko prest lehengoari jarraituko badio ere, (...) ahaztutako konfiantza batekin. Biharko bizitzari itxoinenez aurrera, bizitzera, bizitza, egunero hasten delako"

Izan ere, bizitza egunero haste horri esker ez da hainbat gorabehera eta larrialdi jasandako Gisèle etsipenean murgildu. Mezu itxaropentsua, liburuari izenburua ematen diona, narrazio hits baten amaieran.

Elementu berriak

a) gizonaren arkeria nabaria:

Euskal literatura zaharrean gizonetako pertsonaiak, lehentasuna gizonari ematen zion gizarte batean kokaturik ere, ez ziren matxistatzat jo daitezkeen aldarrikapen edo aitormenen esale. Baina azken urteotako zenbait idazlek, emakumeen egoeraz jabeturik eta kontzientziaturik, horixe hartu dute literaturgai, horretarako Luc, Maurice, Txema eta beste hainbeste gizonen jarrera matxistak handiagotuz eta muturreratz. Hori dela eta, narrazioe-

tan zehar aurki ditzakegu, baita parra parra aurkitu ere, aipatutako aldarrikapenak.

"Horrelakoxeak maite ditut nik emakumeak: eskuragaitzak"

"—Eta hik sinestaraziko didak lau Gisèle eduki ditzakedala eskusiban eta reserban ezta?"

"andreari igande honetan berekin aterako nintzela agindu nion, gaur gauean andreari zinera joango garela agindu diot, eta ez dut bronkarako gogorik, larunbat goizean txikiarekin, nere, gure, baina batez ere bere Antxonekin, mendira joango naizela agindu diot andreari, eta ez dut haserrerako gogorik"

Hortaz, hiru liburuotan nabarmenagotu egiten dira gizonetako jokabideak emakumearen zapalkuntza askoz nabarierago izan dadin: gauzatua, erabilia, etxean utzi eta batzutan, agindutakoa betetze soilagatik, mendi edo zinera ezinbestez eramane beharrekoa.

b) sexuaren garrantzia:

Aspaldian hain baztertuak izandako sexu kontuek eragin itzela dute literatura berriaren gizon-emakumeen arteko harremanetan. Gogora ditzagun bestela Antxonon amak egindako amets erotikoak, beronen sexu inguruko hausnarketak, Elsa eta Gisèleri larrua jotzeak dakarzkien ondorioak, etab. Izan ere, hona hemen, adibide gisa, Antxonon

amaren pentsamenduetariko bat, edonolako eufemismoei itzurtzen zaiena:

"aitatasuna ez da gau batean zakila astinduz betirako irabazten den zerbait"

Badirudi Txema, emakumeengan edertasuna eta, batez ere, gaztetasuna bilatzen duelarik, gorputz gazte xamurreko nesketara joaten dela, eta horretantxe datzala etxera ez itzultzeko gakoa, emaztearen hitzeta-tik ondorioztatzen denez.

"Txema bueltatuko balitz, baina zeren bila, baina zergatik, aise aurkituko ditu bazterretan ha maika neska, iztarretan zelulitis izpi bat ere ez dutenak, besapeko ileak leun eta goxo eskaintzen dituztenak, alaitasuna kutsatzen ikasiak"

Lerrook aparteko garrantzia dute eleberriaren bukaerarako: bere baitan zimeltzea, eihartzea susmatzen du istorioan zehar mintzo zaigun emakumeak, eta, ondorioz, bukatutzat ematen du sexuaz gozatzeko garaia. Jarrera honek antigoaleko emakume-arketipora hurbilarazten du Antxon-en ama. Ondoko hitzek, esaterako, García Lorcaren *Doña Rosita la soltera* dakarkigute gogora.

"Aurtengo neguan ostoak erortzen zaizkidanean, ez zaizkit berriro aterako. Akabo. Ni be-

zalako landare nekatuei ez zaizkie ostoak ateratzen"

Horiexek ditugu, bai, gizonek emakumeen kanpoko edertasun soila baloratzen dutelakoan dagoen emakume garaitu baten hitzak.

Gisèle eta Elsaren bizitzetan ere badu garrantzirik sexuak: Gisèleren kasua lehenagoxe azaldu dugu: larrua jotzen duenetik guztiz aldatzen zaio bizimodu, ikasketak utzi eta sabelean daraman *monstruo*az arduratu beharra baitauka. Elsaren bizimodu aldaketan ere sexua dugu eragile nagusi. Berarengan zer bilatzen dute Luc, Jean eta Vanhammek, sexu grina asetzea ez bada?

Jeanen jokabidea ikusita, ideia trinko batek asaldatuko du Elsa: maitasun agerpenak larrua jotzeko tresna besterik ez direla gizonetzkoentzat. Horregatik, faltsukeria hutsa ikusiko du Pierreren adeitasunean. Horregatik hartuko du bakardadera eta, azken batean, heriotzara amiltzeko erabakia.

d) independentzia eta bakardadea:

Gizonengandik aldentze honek independentzia ezezik, bakardade jasanezina ere dakarkie gure hiru emakumeoi. Independentzia ez dute gogoko, ez zaie bizimodu desiragarri, baizik eta irtenbide bakar (Elsarentzat)

eta derrigorpen (Gisèlerentzat eta Antxonen amarentzat). Elsak berak, bai, egiten du alde etxetik, baina beste erremediorik ez duelako, hots, senarraren jokabideak bultzaturik, senarrarengandik ezer onik espero ez deza-keela egiaztatuta. Beraz, Elsa zeharkazko aktantea baino ez dugu, Lucek egindakoak baitira etxetik alde egitearen bultzatzaille, ekintza hori Elsak eginik ere.

Lehen esan bezalaxe, derri-
gortu zaio Antxonen amari Txemarik gabe bizi izan beharra, hon-
ek etxea abandonatzen duenetik. Beraz, nola maite izan deza-
ke independentzia *Txema buel-
tatuko balitz* obsesiboki amestu
ohi duen emakumeak? Nola, se-
narra gabeko etorkizunean si-
nesterik ez duen emakumeak?
Nola, independentzia derrigortu
zaion andreak?

Gisèle ere bakardadezko
zuloan erortzen da haurdunaldia
dela eta. Ezkontzatik kanpoko
haurdunaldia arbuizatzen duen gi-
zarteak ez dio ez babesik ez ir-
tenbiderik eskaintzen. Inon ere
ez du bere arazoaren berri
entzun eta ulertu nahi duenik
aurkitzen. Fetoaz askatzen ez
den arte ez du etorkizunari aur-
pegi emateko kalipurik izango.

Independentzia eta bakar-
dadearen eskutik beste ezauga-
rri bat aurki dezakegu hiruren-
gan: ezkortasuna. Izan ere, Elsak
zoritxarra gainditzeko asmatzen

duen era bakarra buruhiltzea da.
Gisèlek, bere aldetik, etsi-etsian
bizi du aterik ate, sendagilerik
sendagile ematen duen haurdu-
naldia. Antxonen amaren kasua
ere ez da danbolinik gabe
dantzatzeko modukoa: senarra-
ren loaren jagole garai batean;
Antxonen loaren jagole eta zain-
dari orain.

Egitura

Lehenago azaldutako da-
tuak erabiliz, erraza litzateke hiru
liburuetarako egitura amankomu-
na antzematea:

1.	2. (etena)	3.
Gisèleren ikasle denbora ⁴	Larrua jo eta haurdun gelditzen da	Haurdunaldia. Bakardadea. Abortatzeko ahaleginak
Txemak alde egin aurretik	Txemak alde egiten du	Emakumearen bakardadea. Haurra, lagun bakar
Elsak Luc, Jean eta Valhamme- rekin dituen ha- rremanak	egunkaria idatzita, bakardaderako bidea aukera- tzen du	bakardadea - buruhiltzea

Beraz, hiruretan gizonezkoa
da eten narratiboaren eragilea.

(4) Jakina da *Egunero...* liburuan bi
kontakizun nahasten direla: bata, berri-
tsu baten elkarrizketa (edo, Lasagabaster
dioenez, "bakarrizketa, berri-tsua ez bai-
tio solaskideeari behin ere tutik esaten
uzten"). Bigarrena, Gisèlerena. Gorago
adierazitako egitura bigarren kontakizu-
narena da soil soilik.

Baina eleberri bakoitzak badu berezitasunik:

a) *Egunero hasten delako* liburuaren amaiera baino lehena-goxe, 227. orrialdean hain zuzen, beste eten bat dagoela esan liteke: abortatzearena. Izan ere, horren berri lerro gutxitan ematen bazaigu ere, irudi badirudi horren ondorioz bizimodu berria hasiko zaiola Gisèleri, *monstruoaz* askaturik berriro "jaiotzeko" aukera izango duela.

Bestalde, goiko eskeman Gisèleren istorioari antzeman diogun hiru ataletako egitura hori denbora errealarari dagokio, baina ez narratiboari, eta bestalde, bazter uzten du liburuaren beste istorioa, hots, aurrena trengeltokiko buffetean eta geroago telefono-bulego nagusian ageri zai-gun berritsuarena. Saizarbitoriak bi istorioak nola txertatzen dituen jakin nahi duenak jo beza J.M. Lasagabasterren hitzaurrera.

Hiru ataloi dagozkien kapituluak ondoko eskeman zehazten dira, kronologikoki ordenaturik.

ATALAK KAPITULUAK 1626 (bukaera), 8, 9, 12313, 14, 15, 2, 3, 5, 16, 18, 20

Gisèle estraineko aldiz bigarren eta hirugarren kapituluetan azaltzen da, Durkehimgo geltokian hain zuzen, *larruzko maleta bat alboan eta liburu bat esku artean dituelarik*. Kapitulu hauek

kronologiki non kokatu ez dugu jakingo hamabosgarrenera arte. Kapitulu horretan ere trengeltokian dago, eta azkenik bidaiaren zioa zehazten da: Gisèle Fontanaz sendagilearengana doa.

Bosgarrenean ere azaltzen da Gisèle, eta oraingo honetan bai ageri dela datu denboral zehatz bat: *bigarren hilabetean dagoen fetua* darama sabelean. Beraz, kapitulu hau, hala nola bigarrena eta hirugarrena, kronologikoki lotu dakieke Gisèle abortatu nahian dabilen kapituluari. Denborazko linealitate eza hau, gaur egungo literaturgintzan zein zinemagintzan hain arrunta izanik ere, liburuaren berritasunetako bat da.

b) *Zergatik, panpox-en* egitura bitxia da zeren lehendabiziko zatia, hots, Txemak alde egin aurrekoa, ez baita azaltzen, istorioa Txemak alde egindakoan hasten delarik. Hori dela eta, Txemak alde egin aurreko garaia ez da kontakizunaren denbora errealean gertatzen. Gertatu ez, gogoratu egiten da. Narratu, besterik ez. Kontakizunaren denbora errealean, andreak egiten dituen pentsamenduetan bertan dugu garai haren berri, zeren haren psikologia (hau da, eleberriaren tonua) ulertzeko ezinbestekoa baita.

d) *Elsa Scheelen*: Txillardegik eta Urretabizkaiak, etengabeta-

sun denborala hausteko, baliabide berbera erabiltzen dute: gogoeta. Hau da, istorioan hala nolako eraginik izan lezaketen gertaerak aipatzen dituzte gogoetaren bidez. Esaterako, *liburuxka izkutu* batean idazten haste soilak burura dakartzkio Elsari Luc ezagutu zuen garaia, ezkontzako gorabeherak, etab. Halaber, hogeita seigarren kapituluan oso aspaldiko adiskide bat aurkitzean, gaztetako zenbait gertakizun korapilatzen zaizkio buruan. Gertakizun soilak ezezik, eginaren damua ere.

“-Munduaren itsua! Romain haurnik mesprexuz hartzen nuen gaztetan. Egiazki maite ninduen, ordea; oraindik maite ote nauen ez dakit. Eta nik ez-ikusia egin ohi nion huni, seriotan ere ez nuen hartzen. (...) Luc'ek, ordea, gogor hartzen ninduen, (...) ausarta eta lotsagabea zan nerekin (...). Askotan ahaztu egiten bide ninduen. Eta, horra: Luc'ez maitemindu nintzan osotara... Egia da nahastu nintzala”

Beraz, askotan “denborazko linealitate” delakoa hautsi egiten da bakarriketaren bidez, honi esker bi jazoera (bata idazlearen ikuspuntutik; bestea, gogoeta dela bide, pertsonaiaren ikuspuntutik) gerta daitezkeelako aldi berean eleberri barnean.

Jokabiderik erradikalena Elsari dagokiona da, zeren bere ingurua beste biena baino askoz bortitzagoa bide baita: gizon mesperagarriak, oso atsegin eta gertagarri ez zaizkion aitaren amets sozialak, aitaren heriotza, etab. Horregatik ulertzen da, kinka larri horretan, bere azkenengo erabaki erabatekoa: bere buruaz beste egitea. Buruhilketa kontakizunaren amaiera sinesgarri eta ulergarria da. Elsaren isolamendua gero eta nabariagoa da. Irtenbiderik gabeko egoeran eroria da. Hala ere, bere erabakiaren zehaztasun bat bera ere ez zaigu ematen. Ez dakigu bere heriotzaren aurreko uneak nolakoak izan diren, nolako pentsamenduetan murgildu den. Baina ez du axolarik: amaiera ez zaigu bitxia egiten, buruhiltzea kontakizunean zehar erakitako irtenbide bakar bihurtu delako.

Ondorioak

Euskal eleberrigintza berriaren hiru liburuotan hiru emakumeen berdintasunak aztertzen saiatu gara. Lehenengo eta behin, azpimarratu behar da Gisèle, Elsa eta Antxonon ama gizarte berberari dagozkion giroetan bizi direla. Eta hirurek mantentzen-pairatzen dituzten harreman latz eta faltsuak antzekoak dira, agi denez. Emakumezkoekiko harremanetan sexualitate hutsa ikusten duten gizonarekin ibiliak dira. Maitasun

trukean mezprezu lakarra jasan beharrak menpekotasun bihurtzen du ematasuna. Baina hori ez da okerrena: Gisèle dugu, zer esanik ez, bere buruaren jabe den bakarra. Elsak eta Antxonon amak, halako bidegabeaz ohar-turik ere, ezer gutxi egiten dute egoera horri aurka egiteko. Elsak bakardadean bilatzen du irtenbidea, Antxonon amak senarrarekiko gogoetan hala nola semearen heziketan, baina ez batak ez besteak ez dute aurkitzen. Mundu zoritzarrekoa pertsonaia zoriturrekoentzat.

Bibliografia

- AGIRRE, Txomin (1912) *Garoa*, Durango, Florentino Elosu. Erabilitako edizioa: (1966) Oñati, A.F.A.
- SAIZARBITORIA, Ramon (1969) *Egunero hasten delako*, Donostia, Lur. Erabilitako edizioa: (1979) Donostia, Hordago.
- TXILLARDEGI (1969) *Elsa Scheelen*, Bilbo, Kriselu. Erabilitako edizioa: (1983) Donostia, Elkar.
- URRETABIZKAIA, Arantxa (1985) *Zergatik, panpox*, Donostia, Erein.
- , "A. Urretavizcaya: arraren rola jarri behar da auzitan", *HABE*, 32.
- BORDA, Itxaro (1989) "Situación de la mujer en la literatura clerical", *Nosotras también escribimos*, Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea.
- EMAKUNDE (1994) *Emakumeak Euskadiko artegintzan*, Gasteiz.